

הרב צבי אברהם שלושיץ

מתי אסור לספר בשבחם של אחרים ומתי מותר

הכל יודעים שיש איסור חמור לספר לשון הרע על אחרים, אבל גם לספר בשבחם של אחרים - אין הדבר כל כך פשוט שמותר, ובמקרים מסויימים אסור לספר בשבחם. בנושא זה נדון במאמרנו.

הגמרא במסכת בבא בתרא דף קסד, ע"ב מספרת:

"ההוא [גט] פקושר דאתא לקביה דרבי, ואפר רבי: אין זמן בזה! אפר לו רבי שפעון בר רבי לרבי: שפא בין קשריו מובלע? פלייה וחזיה (התיר את הקשרים וראה שכתוב בו זמן). הדר חזה ביה רבי בנישות (חזר והביט בו רבי בכעס). אפר לו: לאו אנא כתבתיה - רבי יהודה חייטא כתביה. אפר לו: כלך עלשון הרע הזה! זיגנין הוה יתיב קביה וקא פסיק סידרא בספר תהלים. אפר רבי: כפה פיושר כתב זה! אפר ליה: לא אנא כתבתיה - יהודה חייטא כתביה. אפר לו: כלך עלשון הרע הזה! בשלפא התם, איכא לשון הרע, אלא הכא פאי לשון הרע איכא? - פשום דרב דיפי, דתנא רב דיפי אחוה דרב ספרא: לעולם אל יספר אדם בטובתו של חבר, שפנתו טובתו בא לידי רעתו."

רשב"ם: ייחזא ביה בנישות - כסבור שהוא כתבו... לפי שהיה מובלע בין קשריו יותר מדי שרבי עצמו טעה בו. כלך עלשון הרע הזה - כלומר לא היה לך להטיל אשמה עליו, היה לך לומר איני כתבתיו. פאי לשון הרע איכא? - והלא בשבחו של ר' יהודה חייטא דיבר כשאמר יהודה חייטא כתביה? נא לידי רעתו - לידי גנותו שמתוך שמרבים בשבחו מזכירים שם גנות שבו. רש"י במסכת ערכין דף טז, ע"א כתב: "כא לידי רעתו - שכשהוא מספר בטובתו יותר מדי, הוא עצמו אומר חוץ ממדה רעה זו שבו, או אחרים שומעין שזה משבחו ואומרים: הלא מידת כך וכך כידו!" מסוגיא זו עולה שיש איסור לספר בשבחם של אחרים.

הרמב"ם (בפרק ז' מהלכות דעות הלכה ד), רבנו יונה (בספר "שערי תשובה" שער ג' אות רכ"ו) וספר "היראים" (בדפוי"י סימן מ"א) וסמ"ג (ל"ט מצוה ט"ו) כללו דין זה שלא לספר בשבחם של אחרים - בכלל הדברים שהם אבק לשון הרע. מקורם מהתוספתא עבודה זרה (פרק א', ג): "איכא אבקות הן: אבק ריבית, אבק שביעית, אבק עבודה זרה, אבק לשון הרע... אבק לשון הרע - לא ישא אדם (נוסח אחר: לא ישיח אדם) ויתן בטובתו של חברו פפני אבק לשון הרע". מהתוספתא מבואר שאסור לספר על כל אדם בשבחו ואפילו על תלמידי חכמים וחסידים.

לכאורה צריך עיון, מדוע אסור לספר בשבחם של צדיקים וחסידים, הרי מצאנו ששיבחו חכמים את תלמידיהם וחבריהם ולא חששו לרעתם ולא לאבק לשון הרע, כמו רבן יוחנן בן זכאי שהיה מונה שבחם של חכמים (גיטין סז, ע"א).. פרק ב', מ"א). וכן איסי בן יהודה היה מונה שבחם של חכמים (גיטין סז, ע"א).. וגדולה מזו מצאנו שחכמים שיבחו מי שמשבח אדם שיש בו מידות טובות, כדאיתא במגילה דף כה סוף ע"ב: "האי גאון דשפיר שופעניה שרי לשבחיה, וגאון דשבחיה יניחו לו ברכות בראשו" (תרגום: מי ששמועותיו טובות, כלומר בעל מעשים טובים, מותר לשבחו, ומי שמשבחו יניחו לו ברכות בראשו). וממשמעות הלשון במסכת בבא בתרא שהבאנו לעיל משמע שאסור לספר על כל אדם שבחו שאמר רב דימי "לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו".

המהרש"א במסכת בבא בתרא עמד על שאלה זו וזו לשונו:

"לכאורה קשה דבכמה דוכתינן בתלמוד מצינו שהיו משתבחים במידות ובמעלות החסידים והצדיקים, והרמב"ם בפירוש המשנה פ"ק דאבות משנה ט"ז יוכל המרבה בדברים כתב: אהוב לשבח החשובים ולהודות מעלותיהם כדי שייטבו מנהגיהם בעיני בני אדם וילכו בדרכיהם. ואפשר כי רש"י בערכין הרגיש בזה שכתב שם: ישכשהוא מספר בטובתו יותר מדי הוא עצמו אומר חוץ ממידה זו. וכן יש לדקדק מפירוש הרשב"ם שכתב: 'מתוך שמרבינן בשבחיו וכו'. אבל לפי סוגיא דהכא דמייתי ליה הכא אהך עובדא דרבי שמעון בר רבי דלא היה משבחו יותר מדי, שהוצרך לספר דלא הוא כתביה אלא יהודה חייטא כתביה, לא משמע הכי ששבחו יותר מדי".

אפשרות זו שיש לחלק בין לשבח יותר מדי, שאסור, לבין אמירת דברי שבח מעטים - דוחה מהרש"א מתוך הסוגיא בבבא בתרא, שלא מצאנו שם ששבח ר' שמעון את ר' יהודה חייטא יותר מדי ובכל זאת נזף בו רבי "כלך פלשון הרע הזה!"

גם "החתם סופר" נדרש לשאלה זו של מהרש"א ומחלק בין סיפור דברי שבח במילי דעלמא לבין דברי שבח של צדקות וחכמה. וכך כותב הוא בתשובותיו (חלק ו' סימן נ"ט):

"נלע"ד, דצריך לשים לב האם לספר בשבח צדיקים הוא מצוה גדולה, וא"כ אמאי ניחוש לבוא לידי גנותו, הא מצוה בעידנא דעסיק ביה מגינה ומצלי, ואמאי לא יהיה המספר בשבחו בטוח מלחא לידי גנותו?... על כן נ"ל, דוקא התם דאוקמיה במילי דעלמא - בשבח יופי הכתיבה דאמר יהודה חייטא כתביה, בהא חשש רבי

ללשון הרע שיבוא לידי גנותו, אבל אין הכי נמי אם ישבח את הצדיק בצדקותו ובחכמתו כיון דמצוה היא, מגינות עליו שלא יבא לספר בגנותו. והן הנה דברי השי"ס: "האי מאן דשפיר שומעניה שרי לשבחיה" - ולא חיישינן דיבא לידי גנותו. והטעם דלא יאונה כל און משום דינוחו לו ברכות על ראשו".

ויש לעיין מה גנות יכולה להגיע על ר' יהודה חייטא אם משבחים אותו שיודע לכתוב כתב יפה ומפואר?

ר' יעקב ריישר בפירושו "עיון יעקב" ל"עיון יעקב" (שם בבבא בתרא) תירץ שאלה זו, שבוה שרבי התפעל מכתב האותיות היפות שנכתב ספר תהלים, התכוין רבי לרמוז שהוא דבר שאין בו צורך להקדיש כ"כ הרבה זמן לכתוב תהלים כמו שצריך לכתוב בהידור ספר תורה שיהיה כתב מיושר. בזה רצה רבי לרמוז מי שהקדיש כל כך הרבה זמן לכתוב ספר תהלים בכתב מיושר ביטל עצמו מלימוד תורה. וזוהי רעתו שדיבר ר' שמעון על יהודה חייטא שכתבו, ונמצא כאילו אמר שר' יהודה חייטא ביטל לימוד תורה למען כתיבה שאין צורך בה. ולפי דברי בעל "עיון יעקב" קשה, שיוצא שרבי דיבר ברמז לשון הרע על מי שכתב ספר תהלים זה, ולדברי הרמב"ם בפירושו המשניות (פרק א' משנה ט"ז) שכתב ש"אבק לשון הרע הוא הרימוז במומי בני אדם מבלי לאמרם בפירוש". וזה לא יתכן לומר על רבי, שהרי הוא יצא נגד סיפור אבק לשון הרע.

החיד"א בספרו "רוח חיים" (דרוש ט') ובספרו "ראש דוד" (פי' תבא) תירץ, כי שני הסיפורים של ר' יהודה חייטא היו זה אחר זה. תחילה העובדא של הבלעת הזמן בגט ואח"כ העובדא של ישרות כתב בספר תהלים. וכשהזכיר ר' שמעון ישרות הכתב שהוא של יהודה חייטא, מיד נזכרים מאליו גם בגנותו לענין הבלעת הזמן בגט. באופן כזה יש לחשוש שמא יבוא לידי גנותו גם ללא ריבוי השבח (אמנם מלשון הגהות אשר"י שם בב"ב נראה ששני המעשים לא היו יחד עי"ש).

ונחזור לשיטת רש"י שכתב שאיסור זה קיים דווקא במספר שבחו של חברו "ויתיר מדי", וכן כתבו הרי"ף בספר "במה מדליקין" והר"ן שם בבבא בתרא. גם בספר "יראים" כתב, כי רק מחמת ריבוי השבח אפשר שיבוא לידי סיפור גנותו, אבל בלאו הכי אין חשש. בעל "מגן אברהם" באורח חיים סימן קנ"ו העיר עליהם כמו שהעיר המהרש"א ששם לא היה יותר מדי במה שאמר ר' שמעון שר' יהודה חייטא כתבו בכתב נאה. לפיכך מסביר ה"מגן אברהם" שב"ספר חסידים" כתב שבפני אוהביו מותר לספר, כמו שמצאנו שר' יוחנן בן זכאי שבח את תלמידיו ובדאי זה היה בפני תלמידי חכמים חבריהם ואוהביהם. אלא שכאן ידע רבי שהיו שם אנשים ששנאו את יהודה חייטא, ולכן העיר לו רבי שאסור לשבחו כאן כלל, גם בשבח מועט ששונאיו יגנו אותו אחר כך (ועיין שם עוד ב"מחצית השקל" על דברי ה"מגן אברהם").

מקור הדברים שבאותו מעמד ששיבח רבי שמעון בר רבי את ר' יהודה חייטא היו שם גם שונאים, מובא ברמב"ם בפירושו המשנה לאבות פרק אי משנה י"ז וזו לשונו:

"וכל הערבה בדברים פניא חטא – וכבר שיבח חכם מן החכמים כתיבת הסופר, שהראה לו בעמד גדול, וגינה הרב בעשה הצטבח כתיבת הסופר ההוא, ואפר לו כלך עלישון הרע, כלומר שאתה פסבב גנות בשבחך אותו בתוך ההפון, שפיהם פי שיאבהו ופיהם פי שיטנאו ויצטרך שונא כשישטע שבחיו לזכור פוזיו ורעותיו".

ועל סמך דבריו אלה פסק הרמב"ם בספר "משנה תורה" הלכות דעות פרק ז' הלכה ד':

"ויש דברים שהם אבק לשון הרע, כיצד: ...כל המספר בטובת חברו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע שזה גורם להם שיספרו בגנותו... שמתוך טובתו בא לידי רעתו".

משמע שרק בפני שונאיו של אדם אסור לשבח, אבל בפני אוהביו משתמע מדבריו שמותר לשבח. לפי זה צריך לומר מה שמצאנו ששיבחו חכמים במעלות חסידים וצדיקים היה בפני בני אדם שהם אוהביהם, והתועלת בזה כמו שכתב הרמב"ם בפירושו המשנה באבות (פ"א משנה ט"ז): *"כדי שייטבו פנהגיהם בעיני בני אדם וילכו בדרכיהם".*

הסבר דומה נותן רבנו יונה גירונדי בספרו "שערי תשובה" (שער שלישי אות רכ"ו) וכך כותב הוא שם:

"החלק הרביעי אבק לשון הרע... ואמרו לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי גנותו. והנה אנחנו צריכים לבאר המאמר הזה. כי ידוע הדבר כי מן המדות הנאות לספר בשבח החכמים והצדיקים, כמו שנאמר: וחקר כבודם כבוד (משלי כה, כ"ז). ואמרו על האויל שאינו מדבר בשבח של עולם. אבל זאת תכונת הענין הזה, כי אין לספר בטובת האדם זולתו בד בבד, ר"ל כאשר ידבר איש אל רעהו ולא בקהל עם ובמושב רבים. עד אשר יודע אליו כי אין במעמד ההוא שונא ומקנא לאיש אשר ידבר עליו טוב. ואם יחפוץ לשבח אדם אשר כבר הוחזק לבני עמו ונדע אשר הוא אדם כשר ולא תמצא בו רעה ואשמה גם על פי שונא ומקנא - יש לשבח, כי לא יוכל לגנותו, ואם יגנהו ידעו הכל אשר פיו דבר שוא ותהי לשונו מוקש לנפשו".

מבואר מדבריו שמותר לספר בשבח תבירו אם הוא ביחידות ולא ברבים, כי אולי ישנם שם אנשים ששונאים אותו. רבנו יונה מחדש שאם יבדוק ויחקור את האנשים הנמצאים שם וימצא שאין שם שום איש ששונא אותו - מותר לספר

שבחו. ועוד חידוש שאם האיש שעליו מספר שבחו ידוע כאיש צדיק - מותר לספר בשבחו, כי לא יהיה איש שיגנהו, ואם אם ימצא אחד שיגנהו, הכל ידעו כי דבר שוא בפיו.

ב"שיטה מקובצת" שם בבבא בתרא מבאר שהאיסור לדבר בשבח אדם תלוי בשני אופנים. וכך הוא מפרש סיפור המעשה עם רבי ורי יהודה חייטא: "ונראה לי באדם שמקצת מעשיו מתוקנים ומקצתם לא - איירי. ואי נמי אפילו במי שרוב מעשיו מתוקנים קאמר שלא יספר אותו מדי בשבחו".

נראה שהמפרש ב"שיטה מקובצת" הבין שרי יהודה חייטא היו מעשיו מחצה מתוקנים ומחצה לא מתוקנים, ולפיכך יש חשש שמתוך טובתו יבא לדבר בגנותו. ואפילו במקום אחר שרוב מעשיו מתוקנים, יותר מדי אסור לספר בשבחו, כמו שכתבו רש"י ועוד ראשונים.

מהר"ל ב"חידושי אגדות" למסכת בבא בתרא העלה את השאלות ששאלנו בסוגיא של רי יהודה חייטא, ומחלק בין מספר שבחו של תלמיד חכם לבין מספר שבחו של חבר. שאם מספר שבחו של תלמיד חכם לא אמרין שמא יבא השומע לספר בגנותו, כי סתם תלמיד חכמים אין מדברים בגנותו שאין חושדים אותו, כמו שאמרו (סרכות יט, ע"א) "אם ראית תלמיד חכם עובר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום" וכי. אבל רי שמעון שסיפר בשבח חברו רי יהודה חייטא, אסור לספר בשבחו שמא יבא לספר בגנותו. ומה שאמרו במסכת עירובין (דף יח, ע"ב): "אופרין מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו" משמע אפילו אינו ת"ח - שם מדובר במופלג ומוחזק ביראת שמים הרבה, אומרים מקצת שבחו בפניו וכולו שלא בפניו.

כעין חילוק זה חילק המהרש"ל (בביאוריו על הסמ"ג) שדייק מלשון הרמב"ם שכתב:

"וכל המספר בטובת חברו בפני שונאיו הרי זה אבק לשון הרע", שהאיסור הוא בטובת חברו אבל בטובת רבו אין קפידא, שהכל יודעים שכל תלמיד מחוייב לספר בשבחו של רבו ואין בו קנאה. אמנם החיד"א בספרו "רוח חיים" (דרוש ט"ו) חולק עליו וכתב: "לקוצר דעתי הוא הדין רבו אם הוא בפני שונאיו של רבו כמיש הרמב"ם שהשונאים יספרו בגנותו. וגם לדעת הר"י ורש"י - אם יותר מדי יבאו אחרים להזכיר גנותו. ועוד היכן דין זה שהתלמיד מחוייב לספר בשבח רבו ובפרט יותר מדי, עכ"ל.

לסיום דברינו עלה בדעתי להסביר שיטת רש"י שהמספר בשבח חברו יותר מדי בא לידי גנותו, על פי הסדר הפעלים "קלס" ו"קלס".

הפועל "קלס" בכל המקרא פירושו: לעג, צחוק כמו "ויתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח עלה קרח" (מלכים ב' ב', כג); וכן "לקלס אתנן" (יחזקאל ט"ז, לא); "וקלסה לכל הארצות" (שם כ"ב, ד); "במלכים יתקלס" (חבקוק א', י); "תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלס לסביבותינו" (תהלים מ"ד, יד); וכן שם בתהלים (ע"ט, ד) "היינו... לעג וקלס" ועוד רבים.

אולם בלשון חכמים הפועל "קלס" הפך להיות לשון שבת, להלל, לפאר כמו: "לברך לעלה ולקלס לצי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו" (משנה פסחים דף קטז, ע"ב). וכן מצינו במדרש: "צי נאה לקלסני? – ישראל" (שוח"ט תהלים ח', יא לפסוק "האשימם"); "ציני וצינייה יתקלס" (סוטה מ, ע"א) ועוד רבים בלשון חז"ל. בספר "הערוך" ערך "קלוס" כתב שמקורו בלשון יוון. וכך פירש את הגמרא במסכת שבת (קח, ע"א): "הזנוה אפיה לא תאכלו כל נבלה ואת אפרת יאכלו? אצו ליה קאלוס" – "פירוש יפה, וכן בלשון יוון" (ראה מאמרו של ר"ש ליברמן "קלס-קילוסין" בקובץ "עלי עין" מנחת דברים לשי"ז שוקן, עמ' 75-81).

לפי פירוש רש"י (בחבקוק א', י וכן ביחזקאל כ"ה, ה) שפירש: "כל לשון קלסה לשון דיבור הנדכרים בו יט לטוב ויש לרע" – ניתן לפרש על פי דרך הדרש שאם אדם מקלס ומהלל ומשבח את חברו יותר מדי, יגיע בדבריו לקלס וללעג, כי השומעים יכירו שאין בדבריו דברי שבת. וזהו שאמרו "שמתוך טובתו בא לידי רעתו". העולה מדברינו שכל החכמים שדנו בסוגיא זו, הן מהראשונים והן מהאחרונים, טרחו ליישב דברי חז"ל שלא תהיה סתירה מכמה מקומות על דברי רבי ורב דימי אחוה דרב ספרא.